

Dryocopus martius

(L., 1758)

Dzięcioł czarny

Rząd: dzięciolowe, rodzina: dzięciolowate

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy. Gatunek osiadły.

Opis gatunku

Największy z naszych dzięciolów. Wielkości gołębia domowego, długość ciała 45 cm, rozpiętość skrzydeł 75 cm, masa ciała 300–320 g. Całe upierzenie jest czarne, z wyjątkiem czerwonej czapeczki na wierzchu głowy u samca i czerwonej czapeczki z tyłu głowy u samicy. Dziób jasny, oczy jasne. Ptaki w szacie młodocianej są czarne z odcieniem brązowym. Bębnienie bardzo donośne i intensywne, głos wabiący, najczęściej donośne „klju klju klju”, często wydawane w locie, rzadziej skrzeczące „kliao, kliao”. W okresie wiosennym ptaki bardzo hałaśliwe, łatwe do stwierdzenia w obrębie zajętego terytorium.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Ptaka bardzo charakterystyczny, trudny do pomylenia z jakimkolwiek innym krajowym gatunkiem.

Biologia

Tryb życia

Gatunek osiadły, zajmuje terytoria, przeważnie o powierzchni kilkudziesięciu lub kilkuset ha, których aktywnie broni.

Lęgi

Do lęgów przystępuje w drugiej połowie kwietnia. Gniazdo umieszcza w obszernych, głębokich na co najmniej 0,5 m, samodzielnie wykutych dziuplach, zlokalizowanych przeważnie na wysokości 6–20 m w różnych gatunkach drzew, w drzewach zarówno zdrowych, jak i osłabionych, przeważnie o średnicy nie mniejszej niż 30 cm. Otwór dziupli stosunkowo duży, o średnicy około 10 cm, szerokość komory lęgowej 13–15 cm. W zniesieniu 4–5 białych, zaokrąglonych na węższym biegunie jaj. Wysiadywanie, od złożenia pierwszego jaja, trwa wyjątkowo krótko, 12–14 dni. W pobliżu gniazda ptaki są ostrożne, wysiadują wytrwale. W wysiadywaniu i karmieniu biorą udział ptaki obu płci. Młode, w porównaniu z innymi dzięciolami,



zachowują się w dziupli dość cicho. Opuszczają dziuplę po około 25–28 dniach.

W lasach gospodarczych występuje zwykle w zagęszczeniu znacznie poniżej 0,3 p/km² powierzchni leśnej, jednak lokalnie, w większych kompleksach starodrzewi, jego zagęszczenie przekraczać może wartość 1 p/km².

Wędrowki

Gatunek osiadły, nie podejmuje dalszych wędrowek, choć w okresie pozalęgowym, szczególnie po lęgach, kocujące osobniki spotkać można w znacznej odległości od najbliższych lęgowisk.

Zimowanie

Zimuje najczęściej w obrębie lub bezpośrednim sąsiedztwie terytorium lęgowego.

Pokarm

Żywi się larwami owadów, głównie chrząszczy kózkowatych, oraz mrówkami z rodzaju gmachówka *Campanotus*, wydobywanymi z drewna lub spod kory drzew, wyjątkowo zjada nasiona drzew.

Występowanie

Siedlisko

Zasiedla wszystkie większe kompleksy lasów w starszych klasach wieku, od wszelkiego typu borów, poprzez buczyny, dąbrowy i grądy, aż po lasy łęgowe. Występuje także w starych, rozległych parkach na obrzeżach miast. Unika niewielkich zadrzewień i drzewostanów w młodszych klasach wieku. W obrębie trwale zajmowanego terytorium konieczna jest obecność przynajmniej kilkhektarowych fragmentów starodrzewi w wieku co najmniej 100 lat.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 9110 Kwaśne buczyny (*Luzulo-Fagenion*)
- 9130 Żyzne buczyny (*Dentario glandulos-Fagenion*, *Galio odorati-Fagenion*)
- 9140 Górskie jaworzyny ziołoroślne (*Aceri-Fagetum*)
- 9150 Ciepłolubne buczyny storczykowe (*Cephalanthero-Fagenion*)
- 9160 Grąd subatlantycki (*Stellari-Carpinetum*)
- 9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)
- 9180 Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach (*Tilio plathyphyllis-Acerion pseudoplatani*)
- 9190 Pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (*Betulo-Quercetum*)
- 9410 Górskie bory świerkowe (*Piceion abietis* część – zbiorowiska górskie)
- 9420 Górski bór limbowo-świerkowy (*Pino cembra-Piceetum*)
- 91D0 Bory i lasy bagienne
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*), olsy źródłiskowe
- 91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)
- 91T0 Śródłądowy bór chrobotkowy

Rozmieszczenie geograficzne

Szeroko rozprzestrzeniony gatunek euroazjatycki. W Europie występuje jeden podgatunek – *D. m. martius*, gniazdujący wszędzie, z wyjątkiem Wysp Brytyjskich, Islandii, Hiszpanii, części półwyspu Apenińskiego i najbardziej północnych obszarów Skandynawii. Ten sam podgatunek występuje też w Azji, z wyjątkiem najbardziej północnych i południowych obszarów, aż po Japonię, Półwysep Koreański i południowe Chiny. Południowo-zachodnie Chiny oraz Tybet zasiedla inny podgatunek.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce występuje w rozproszeniu na całym obszarze kraju, z wyjątkiem pozbawionych lasów terenów rolniczych, nieleśnych bagien i najwyższych partii gór powyżej górnej granicy lasu. W Tatrach dochodzi do wysokości 1300, a w Sudetach do 1000 m n.p.m.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC 4

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Dzięcioł czarny występuje licznie we wszystkich parkach narodowych chroniących większe kompleksy leśne. Jest także gatunkiem częstym w większości leśnych rezerwatów przyrody, które, jako wyspy starszych drzewostanów, jednocześnie często obfitujące w martwe lub zamierające drewno, stanowią dogodnie siedlisko i ostoję tego gatunku. Z podobnych przyczyn istotne dla występowania gatunku stały się strefy ochronne tworzone w lasach wokół gniazd ptaków drapieżnych.

Rozwój i stan populacji

Europejską populację dzięcioła czarnego szacuje się na 280 000–1 500 000 p. Prawdopodobnie najliczniejsza populacja zasiedla teren Rosji (100 000–1 000 000 p.), gatunek ten licznie występuje również na terenie Białorusi (45 000–80 000 p.), Niemiec (35 000–70 000 p.) i Szwecji (20 000–30 000).

Stan polskiej populacji wydaje się stabilny i nie istnieją wiarygodne dane wskazujące na spadek bądź wzrost liczebności w skali kraju. Liczebność populacji krajowej nie jest dokładnie znana. Podany w piśmiennictwie europejskim szacunek dla polskiej populacji jest bardzo orientacyjny, 13 000–30 000 p., i nie wiadomo, w jakim stopniu odpowiada rzeczywistości. Ponieważ gatunek jest w kraju szeroko rozpowszechniony we wszelkich borach górskich i nizinnych i brak jest jednoznacznych ocen liczebności na większych obszarach, trudno wymienić obszary o największej liczebności. Wysokie zagęszczenie gatunek osiąga w Puszczy Piskiej, Puszczy Rominckiej, Puszczy Białowieskiej, Puszczy Zielonka pod Poznaniem, Puszczy nad Gwdą, Puszczy Barlineckiej czy w Drawieńskim PN.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk w wyniku nadmiernej eksploatacji starszych drzewostanów i ograniczania powierzchni starodrzewu;
- utrata siedlisk wynikająca z eliminacji z lasu martwych i obumierających drzew.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- podjąć ochronę zachowawczą jak największej powierzchni starych drzewostanów oraz utrzymanie odpowiedniej ilości starych drzew w lasach gospodarczych. Drzewostany w wieku ponad 100 lat powinny stanowić nie mniej niż 20% ogólnej powierzchni lasów;
- podjąć działania, zmierzające do zatrzymania w lesie odpowiedniej ilości martwego i obumierającego drewna. Drzewostany zasobne w martwe i obumierające drewno, chronione zachowawczo aż do stadium terminalnego, powinny stanowić co najmniej 5% powierzchni leśnej;
- przyjąć w gospodarce leśnej zasadę pozostawiania w trakcie trzebieży późnych wszelkich drzew dziuplastych;
- przyjąć w gospodarce leśnej zasadę pozostawiania na zrębach kęp starodrzewu.

Dzięcioł czarny, jako jedyny w naszych lasach gatunek wykrywający duże dziuple, jest gatunkiem kluczowym dla funkcjonowania populacji wielu innych dziuplaków, między innymi gągoła, siniaka, włochatki i innych zwierząt, dlatego jego ochrona ma znacznie szerszy aspekt biocenotyczny.

Propozycje badań

Należy:

- liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- wpływ gospodarki leśnej na stan populacji gatunku;
- opracować metodykę dokładnych ocen liczebności.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej dzięcioła czarnego na powierzchniach losowych rzędu 100 km².

Metodyka do ustalenia;

- ocena liczebności populacji lęgowej w kluczowych ostojach gatunku, co 3 lata. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- DOBROWOLSKI K. A., JABŁOŃSKI B. (red.) 2000. Ptaki Europy. Przewodnik terenowy. Warszawa, 401s. + 96 tablic.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- JERMACEK A., CZWAŁGA T., JERMACEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STANKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, 298 s.
- TOMIAŁOJC L., 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TOMIAŁOJC L., WESOŁOWSKI T., WALANKIEWICZ W. 1984. Breeding bird community of a primaeval temperate forest (Białowieża National Park, Poland). *Acta orn.*, 20, 3: 241–310.

Andrzej Jermacek